

ANTE GOTOVINA ÉS A BŰNSZERVEZETBEN (JCE) ELKÖVETETT HÁBORÚS BŰNÖK ELMÉLETE

KIRS ESZTER*

A volt jugoszláviai területeken elkövetett emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi törvényszéke által *Ante Gotovina* ügyében hozott ítélet magára vonta a horvát társadalom figyelmét. Horvát szemszögből az 1995-ös *Vihar hadművelet* fő célja az volt, hogy felszabadítsa a krajinai régiót a szerb megszállás alól. Ezzel szemben a Törvényszék – több mint hároméves tárgyalás után, 4,824 bizonyíték megvizsgálása és 145 tanú kihallgatása után – az eseményeket etnikai tisztogatásnak minősítette és ezért Ante Gotovinát, a Split Katonai Körzet parancsnokát, 24 évnyi börtönbüntetésre ítélte.

Jelen tanulmány nem bocsátkozik vitába sem a Vihar hadművelet politikai vagy katonai körülményeit illetően, sem a tárgyalás vagy maga az ítélet észrevételeit tekintve. Ugyanakkor a horvát társadalom heves reakciója felhívja a figyelmet arra, hogy ilyen kényes ügyek esetén igen nagy a jelentősége egy erős, megkérdőjelezhetetlen indokolásnak. A tanulmány e szemszögből röviden összefoglalja az aggályokat és kritikákat a *bűnszervezet (JCE)* elméletét illetően, amire a Gotovina-ítéletet is alapozták.

Kulcsszavak: ICTY; bűnszervezet (JCE), bűnrészesség, Vihar hadművelet, Brioni találkozó.

*

Az ex-jugoszláv törvényszék (*International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, ICTY*) által Ante Gotovina ügyében hozott ítéletet érintő társadalmi reakcióról a következő híradások voltak olvashatók: “tömegek, amelyek azért gyűltek össze, hogy a Törvényszék meghallgatásait nézzék a horvát főváros óriáskivetítőin, nemtetszésüknek hangot adva kísérték a bíró bűnössé nyilvánító ítéletét”. [...] “Jadranka Kosor miniszterelnök szerint a kormányzat említése egy bűnszervezeti ügygel kapcsolatban elfogadhatatlan. Szerinte a hadművelet törvényes volt, és arra irányult, hogy a megszállt horvát területeket felszabadítsa.”¹

A Gotovina-ítélet és a bűnszervezet-elmélet

Az ítélet szerint a szóban forgó bűnszervezet olyan horvát politikai és katonai vezetők-ből állt, mint Franjo Tuđman, akkori horvát elnök; Gojko Šušak, védelmi miniszter; Zvonimir Červenko, a hadsereg vezérkari főnöke; Jure Radić, miniszterelnök-helyettes és újjáépítési és fejlesztési miniszter; valamint Ante Gotovina és Mladen Markač, az ügy vádlottai. A Tanács ítélete szerint a bűnszervezet célja a szerb polgári népesség erővel, vagy erőszakkal történő fenyegetéssel való maradandó eltávolítása volt Krajínából, ami magában foglalt deportációt, erőszakos kitelepítést, jogtalan támadásokat civilekkel vagy civil célpontokkal szemben, valamint egyéb diszkriminatív intézkedéseket.²

Az Elsőfokú Tanács arra a megállapításra jutott, hogy Ante Gotovina mint a Split Katonai Körzet parancsnoka, részt vett a Brioni találkozón 1995. július 31-én, ahol a Vihar hadműveletet megtervezték és előkészítették, és ő rendelte el a jogtalan támadásokat Benkovac, Knin és Obrovac polgárai és civil célpontjai ellen 1995. augusztus 4-én.³ Az ítélet nem erősítette meg azon vádpontokat, melyek szerint a szerbekkel szemben diszkriminatív politikát folytattak volna, és olyan információkat terjesztettek volna, amelyeknek a szerbek távozását kellett volna elősegítenie.⁴ Ugyanakkor az Elsőfokú Tanács megállapította, hogy bár Gotovina jelentéseket kapott beosztottjaitól, rendszeres találkozókra értesítették, nemzetközi megfigyelők informálták olyan bűnügyek megtörténtéről, mint a gyorstüzérség bevetése civilekkel szemben, pusztítás,

* Kirs Eszter egyetemi adjunktus, Nemzetközi Jogi Tanszék, Miskolci Egyetem (Magyarország); jogi asszisztens a *Prlić et al.* ügyben az ICTY előtt

¹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-13092438> (2011. július 28.)

² *Ante Gotovina és társai ügye*, IT-06-90-T, Ítélet (2011. április 15.), 2314. par.

³ *Ibid.* 2323. par.

⁴ *Ibid.* 2325-2328. par.

fosztogatás és emberölés, elmulasztotta megtenni a szükséges azon beosztottjainak felelősségre vonása érdekében, akik a bűntetteket elkövettek.⁵

Az Elsőfokú Tanács az előzőekben említett tényekből levonta a következtetést, miszerint Gotovina

- részt vett a Brioni találkozón, mint a Split Katonai Körzet parancsnoka,
- elrendelte a támadásokat Benkovac, Knin és Obrovac ellen,
- elmulasztott megfelelő intézkedéseket tenni, hogy megelőzze és kinyomozza a bűntetteket, és így
- hatása volt a Split Katonai Körzetben kialakult, bűnyügekkel szembeni általános légkörre, ezért tevékenysége jelentősen hozzájárult a bűnszervezet céljainak megvalósításához.⁶

Az Elsőfokú Tanács – miután kiértékelte Gotovina fent említett tevékenységét és Gotovina Brioni találkozó során tett kijelentéseit – arra a következtetésre jutott, hogy Gotovina osztotta a bűnszervezet célját, valamint tagja is volt annak. Ezért a Tanács felelősnek találta a bűnszervezet első formája alatt a következő vádpontokban:

- deportálás, mint emberiesség elleni bűncselekmény,
- köz- és magánvagyon fosztogatása és
- szándékos pusztítás, mint a háború jogának és szokásainak megsértése.

Továbbá, a Kamara bűnösnek találta a bűnszervezet harmadik formája alatt a következőkben:

- üldözés és
- emberölés, mint emberiesség elleni bűncselekmény,
- emberölés, mint a háború jogának és szokásainak megsértése,
- embertelen bánásmód, mint emberiesség elleni bűncselekmény és
- kegyetlen bánásmód, mint a háború jogának és szokásainak megsértése.

A Tanács nem találta bűnösnek az erőszakos áttelepítést, mint emberiesség ellen elkövetett bűntettet magában foglaló vádpont tekintetében.⁷

A bűnszervezet elmélete a járulékos felelősség perpektívájából

A bűnszervezet elméletének nemzetközi büntetőjogi alkalmazása a második világháború utáni esetekben gyökerezik, úgy mint a dachau koncentrációs tábor, a belseni vagy az essen lincselési ügyek esete. A bűnszervezet jelenlegi elméletét az ICTY esetjoga alapozta meg. Ezen elmélet először a Tadić ítéletben jelent meg.

A Fellebbviteli Tanács a bűnszervezet három formáját különböztette meg: az alap, a szisztematikus és a kiterjesztett formáját. Mindhárom felelősségtípusnál szükség van:

- személyek sokaságára, akikből a bűnszervezet összetevődik; bármilyen katonai, politikai vagy adminisztratív struktúra szükségessége nélkül,⁸
- közös cél vagy terv létrehozására, amelyet nem szükséges formális megegyezésbe foglalni,⁹
- a terheltek bűnszervezetben való részvételére, amely tetszőleges formában megvalósulhat: segédlet, hozzájárulás vagy közös cél megvalósítása formájában.¹⁰

⁵ Ibid. 2363-2365. par.

⁶ Ibid. 2370. par.

⁷ Ibid. 2619. par.

⁸ Ibid. 96. par.

⁹ Ebben a vonatkozásban a Nemzetközi Törvényszék esetjoga nem konzisztens. Az Elsőfokú Tanács Brđjanin ügyben hozott ítélete azt a követelményt támasztotta a bűnszervezet első és második felelősségi formájával szemben, hogy szükséges az egyetértés vagy a közös megegyezés a terheltek és a fizikai értelemben vett elkövető között a bűncselekmény elkövetéséhez.

Brđjanin ügy, IT-99-36-T, Ítélet (2004. szeptember 1.), 352. par.

Ezt a megközelítést hatályon kívül helyezte a Fellebbviteli Tanács. Vélhető, hogy nincs szükség semmilyen megállapodásra a terheltek és a fizikai értelemben vett elkövető között ahhoz, hogy utóbbi egy meghatározott bűncselekményt vigyen véghez. A közös cél megléte, amely magában foglalja az adott bűncselekmény elkövetését, elégséges a bűnszervezetben való részvétel miatti felelősségrevonáshoz.

Brđjanin ügy, IT-99-36-A, Fellebbviteli ítélet (2007. április 3.), 418. par.

¹⁰ *Kvočka és társai ügy*, IT-98-30/1-A, Fellebbviteli ítélet (2005. február 28.), 96, 99. par.

Ezek az alapvető, objektív követelmények teremtik meg az alapot a bűnszervezet elméletéhez. A kiterjesztett és egyben legproblematisabb forma (JCE III) esetében további követelményekkel találkozhatunk:

- a terhelteknek szándékukban áll részt venni vagy hozzájárulni a bűnszervezet működéséhez,¹¹
- az adott bűncselekmény elkövetésének lehetősége előrelátható volt, az elkövetése természetes és egyenes következménye a közös terv kivitelezésének,
- a terhelt tudatában volt annak, hogy a bűncselekmény természetes következménye a közös terv kivitelezésének és tudata átfogta ennek kockázatát.¹²

A Fellebbviteli Tanács teremtette meg a társtettes szerepének megvitatásához szükséges elméleti alapot, hangsúlyozva, hogy súlyosabb ítélet kidolgozása szükséges azokra nézve, akik valamilyen módon lehetővé tették a bűncselekmény elkövetői számára a megvalósítást.

„Jelen körülmények között kizárólag azt az elkövetőt felelősségre vonni, aki ténylegesen véghezvitte a bűncselekményt, azt jelenti, hogy figyelmen kívül hagyjuk mindazok társ-tettesi szerepét, akik lehetővé tették a bűncselekmény elkövetését. Ugyanakkor, a körülményektől függően az, hogy az utóbbiakat csak mint bűnsegédek és bűnrészeseket teszük felelőssé, alábecsüli a bűnügyi felelősségük fokát.”¹³

Az érvelésnek ezen vonala és az a vélemény, hogy „a közös terv eszméje, mint a bűnrészeség egyik formája, határozottan fel van építve a nemzetközi szokásjogban”¹⁴ ahhoz az értelmezéshez vezette a Tanácsot, hogy a bűnszervezetben való részvétel szerepel a bíróság Statútumának 7 (1) cikkében, az elkövetés egyik formájaként. A fogalom szokásjogi jellegét nem támasztották alá alapos, nemzeti gyakorlatokra épülő vizsgálattal, az egyéni büntetőjogi felelősség kérdését pedig a következőképpen szabályozza az ide vonatkozó rendelkezés:

“az a személy, aki a jelen Statútum [...] szerinti bűncselekmény elkövetését eltervezte, arra felbujtott, azt elrendelte, elkövette vagy bármely más módon segítséget nyújtott, és ezzel elősegítette a bűncselekmény tervezését, előkészületét vagy elkövetését, egyénileg felel a bűncselekményért.”¹⁵

A bűnszervezet elméletét a szerkesztők egyértelműen nem foglalták bele a Statútumba. Ezzel szemben a bűnsegéd és a bűnrészes felelősségi formájáról kifejezetten rendelkezik a Törvényszék Statútuma. A bűnsegéd és a bűnrészes felelősségrevonásához a következő elemek szükségesek:

- olyan cselekedetek, amelyek célja adott bűncselekmények elkövetéséhez való segítségnyújtás, bátorítás vagy erkölcsi támogatás,
- ezeknek a cselekményeknek lényeges hatása van a bűncselekmények elkövetésére, és
- a bűnsegéd vagy bűnrészes tudatában van annak a ténynek, hogy egy adott bűncselekmény elkövetéséhez nyújtott segítséget.¹⁶

A legfontosabb különbség aközött, hogy valaki bűnsegéd vagy bűnrészes, avagy bűnszervezet tagja, hogy a bűnsegéd és a bűnrészes nem szükségszerűen osztja az elkövető szándékát, és annak bizonyítására sincs szükség, hogy létezik közös tervük vagy céljuk. Következésképpen, a bűnszervezet tagjai viselik a tettesi felelősséget, míg a bűnsegéd és a bűnrészes felelőssége járulékos jellegű. Ezért, ez utóbbiak büntethetősége is kisebb mértékű, mint a bűnszervezet tagjaié.¹⁷ Mindemellett, amennyiben a bűnsegéd és a bűnrészes támogatása különösen hosszú ideig tart vagy egyre jelentősebbé válik a bűnszervezet működésének

¹¹ *Tadić ügy*, IT-94-1-A, Fellebbviteli ítélet (1999. július 15.), 228. par.; *Kvočka és társai ügy*, IT-98-30/1-A, Fellebbviteli ítélet (2005. február 28.), 83. par.; *Vasiljević ügy*, IT-98-32-A, Fellebbviteli ítélet (2004. február 25.), 101. par.

¹² *Stakić ügy*, IT-97-24-A, Fellebbviteli ítélet (2006. március 22.), 87. par.

¹³ *Tadić ügy*, IT-94-1-A, Fellebbviteli ítélet (1999. július 15.), 192. par.

¹⁴ *Ibid.* 220. par.

¹⁵ ICTY Statútuma, 7 (1) cikk

¹⁶ *Vasiljević ügy*, IT-98-32-T, Ítélet (2002. november 29.), 71. par.

¹⁷ Gunel Guliyeva, ‘The Concept of Joint Criminal Enterprise and ICC Jurisdiction’, *5 Eyes on the ICC*, 2008-2009, 59. o.

fenntartásában; valamint attól az időponttól kezdve, amikor a bűnsegéd és a bűnrészes már osztja a bűnszervezet közös célját, társtettessé válnak.¹⁸

A járulékos felelősség kétségkívül enyhítené a vádlottak büntetőjogi felelősségének fokát a bűnszervezet doktrínájához képest. Emiatt egyértelmű, hogy nem ez a megfelelő elmélet, amely felválthatná a bűnszervezet elméletét, még akkor sem, ha ez utóbbit a Statútum nem tartalmazza. Mindemellett, ez nem elégséges érv ahhoz, hogy a törvény adta kereteket átlépjük.

A bűnszervezet elméletét ért kritikák

A bűnszervezet harmadik formája esetében a terhelt nem osztja a bűncselekményt fizikailag elkövető azon szándékát, hogy a bűncselekményt a közös célt átlépve is elkövesse. Az Elsőfokú Tanács által hozott ítélet a Krstić ügyben jól illusztrálja, hogy a bűnszervezet első formája hogyan nyúlik át a harmadik formába. A Tanács megkülönbözteti a politikai bűncselekményeket, mint üldözés és erőszakos kitelepítés, és további jellegzetes bűncselekményeket, mint emberölés, nemi erőszak és testi sértés. Ez utóbbiak valószínűleg nem voltak a közös terv részei, de miután természetes és előrelátható következményei voltak a közös célnak, a terhelt felelősségre vonhatóvá vált ezekért is.¹⁹ Következésképpen, ezeket a bűntetteket tekintve csak eshetőséges szándékra van szükség.

Az elméleti és gyakorlati szakemberek legnagyobb aggodalmára okot adó téma a jellemzően szándékosan elkövetett bűncselekmények esete. A büntetőjogi felelősség meghatározását ilyen magas szintű ügyek esetén nem lehet pusztán körültekintésre alapozni.²⁰ A kiterjesztett bűnszervezet-elmélet alkalmazása ezekben az esetekben aláaknázná a legkomolyabb bűncselekmények mentális elemét, ennél fogva eljelentéktelenítené a bűncselekményt. Hatályon kívül helyezte a Fellebbviteli Tanács az Elsőfokú Tanács ítéletét a Brđjanin ügyben azzal kapcsolatban is, hogy a vádlottak azzal, hogy felismerték a kockázatát annak, hogy a bűnszervezet más tagjai genocídiumot követhetnek el, még nem ítéltetők el genocídiumért.²¹

Mohamed Elewa Badar szerint, "ha egy nap a vád sikerrel jár az egyik jellemzően szándékos bűncselekményért való marasztaló ítélet elérésében a JCE III alapján, ez meg fogja változtatni a bűnszervezet doktrínáját, és olyan berendezéssé változtatja majd, amelyet 'bárki elítélésére használhatnak'."²²

A bűnszervezet harmadik formája a fent tárgyaltak alapján nyilvánvalóan nem összeegyeztethető a büntethetőség elvével. A büntethetőség elve ugyanis megköveteli, hogy senkit se lehessen büntetőjogi értelemben felelősségre vonni olyan tettért, amelybe az egyént személyesen nem vonták be, vagy bármilyen más módon elkövetésében nem vett részt. A bűnszervezet harmadik formája erősen vitatható e tekintetben.

Azon kívül, hogy a bűnszervezet harmadik, kiterjesztett formája vitatható az egyéni felelősség és büntethetőség elvét tekintve, komoly aggodalmakat vet fel a *nullum crimen sine lege* elv vonatkozásában is. A harmadik típusú bűnszervezeti forma pontos fogalmát nem határozták meg egyértelműen, ami jogi bizonytalansághoz vezet.²³ Mint arra Wolfgang Schomburg bíró rámutatott, "ismét az egyéni bűnösség elve ellen való, hogy bűncselekménnyé nyilvánítsák az egyén bűnös tudatát egy alaposan és pontosan leírt bűnös tett nélkül".²⁴

Továbbá, a teljes bűnszervezet-elméletet kritikával illették azért, mert nem felel meg az egyéni büntetőjogi felelősség alapvető elvének, sőt ellentétben áll a Törvényszék azon megbízatásával, hogy békét és összhangot teremtsen a régióban. Harmen van der Wilt professzor, aki felvetette az ötletet, hogy a bűnszervezet elméletét váltsák le a funkcionális elkövető felelősségi elmélettel, a következő megjegyzést fűzte a kritikákhoz:

¹⁸ *Kvočka és társai ügy*, IT-98-30/1-T, Ítélet (2001. november 2.), 284-285. par.

¹⁹ Lásd Harmen van der Wilt, 'Joint Criminal Enterprise: Possibilities and Limitations', 5 *Journal of International Criminal Justice* (2007), 97. o.

Krstić ügy, IT-98-33-T, Ítélet (2001. augusztus 2.), 615-616. par.

²⁰ Mohamed Elewa Badar, 'Participation in crimes in the jurisprudence of the ICTY and ICTR', *Routledge Handbook of International Criminal Law* (eds. William A. Schabas, Nadia Bernaz). Routledge, 2011, 256. o.; Guliyeva, *Supra* note 17, 56-57. o.; Kai Ambos, 'Joint Criminal Enterprise and Command Responsibility', 5 *Journal of International Criminal Justice* (2007), 175. o.

²¹ *Brđjanin ügy*, IT-99-36-T, Döntés a felmentő ítélet ügyében benyújtott indítványról 98 bis szabály (2003. november 28.), 57. par.; *Brđjanin ügy*, IT-99-36-A, Döntés az előzetes fellebbezésről (2004. március 19.), 5-10. par.

²² Badar, *Supra* note 20, 256-257. o.

²³ See Guliyeva, *Supra* note 17, 65-66. o.

²⁴ Wolfgang Schomburg, 'Jurisprudence on JCE – revisiting a never ending story', elérhető: http://www.cambodiatribunal.org/images/CTM/ctm_blog_6-1-2010.pdf (2011. augusztus 1.) 4. o.

“Ahelyett, hogy megfelelő eszközt szolgáltatnánk a büntett részeseinek hozzájárulását és felelősségét bizonyító tények összegyűjtéséhez, a bűnszervezet elmélete egy füstös ablakká korszosul, amely elhomályosítja a törékeny kapcsolatokat a terheltek és a bűncselekmények között, amelyért a bíróság előtt állnak.”²⁵

További kritika, hogy az elméletnek nincs hozzáadott értéke az elkövető fogalmát tekintve ahhoz képest, mint ami a Statútumban is szerepel.²⁶

Ez utóbbi kritikára az Elsőfokú Tanács mutatott rá a Stakić ügyben:

“Az Elsőfokú Tanács hangsúlyozza, hogy a Statútum 7 (1) cikke alapján a bűnszervezet csak egy a számos értelmezés közül az „elkövetés” értelmezését tekintve, és hogy a társtettség egyéb elméleteit hasonlóképpen figyelembe kell venni. Továbbá, az “elkövetésre” való közvetlen utalás a fogalom hagyományos értelmében elsőbbséget élvez a felelősség “bűnszervezeti” fogalom alapján történő meghatározásához képest.”²⁷

Habár (mint az fent is említésre került) a Fellebbviteli Tanács hatályon kívül helyezte az Elsőfokú Tanács ítéletét, ez csak ismét azt bizonyítja, hogy a Nemzetközi Törvényszéken belüli nézetek nem eléggé homogének a bűnszervezet elméletének elfogadásához.

E tény az is alátámasztja, hogy különvéleményeikben a Törvényszék számos bírása kritikus megjegyzéseket tett az elméletre vonatkozóan, mint például Per-Johan Lindholm és Wolfgang Schomburg bíró:

“Elhatárolódom a bűnszervezet elméletétől mind ezen ügy kapcsán, mind általános értelemben véve. A bűnszervezet alapformájának önmagában nincs tartalma. Nem más, mint egy új címke, amelyet egy régóta jól ismert elméletre akasztottak, és amely a legtöbb igazságszolgáltatásban és a nemzetközi büntetőjogban is úgy ismert, mint társtettség.”²⁸

“A vád képviselőjének következésképpen nem szükséges valamilyen Statútumban nem szereplő jogi értelmezésre vagy jogi elméletre hivatkozni, mint a bűnszervezet, és különösen mivel a Fellebbviteli Tanács ezt az “elkövetés” egyik formájának tekinti.”²⁹

“Általában a harmonizáció azon nemzetközi büntető törvényszékek és nemzeti jogrendszerek joggyakorlatának szélesebb körű elfogadásához vezet, amelyek az “elkövetés” alatt tárgyalják a társtettesek büntetőjogi felelősségét is ...”[...]

“A modern büntetőjog elkezdte alkalmazni a közvetett elkövető elméletet olyan esetekben is, ahol a közvetlen, fizikai értelemben vett elkövető büntetőjogilag már felel. (“elkövető az elkövető mögött”).”³⁰

Következtetések

Schomburg bíró fenti kijelentése felhívja a figyelmet egy különösen jelentős kérdésre, nevezetesen a Törvényszék joggyakorlatának elfogadására. Mint azt a Gotovina-ítéletet követő társadalmi reakció is bizonyítja, a nemzetközi büntetőbírói testületek ítéletei az érintett országok nyilvánvalóan kényes történelmi kérdéseire tapintanak rá. Ugyanakkor joggyakorlatuk elfogadása esszenciális a nemzetközi büntetőbíróóságok működésének eredményessége tekintetében. Ebből a szempontból ártalmas lenne támogatni a bűnszervezeti felelősség elméletét és jövőbeli ítéleteket alapozni egy olyan jogi elméletre, amelynek körvonalát a bírói testületek nem tudják világosan megrajzolni a *lex lata* alapján.

Fordította Juhász Júlia

*

Honlap: www.southeast-europe.org

institute@southeast-europe.org

© DKE 2011

²⁵ Harmen van der Wilt, *Supra* note 19, 101. o.

²⁶ Schomburg, *Supra* note 24, 8. o.

²⁷ Stakić ügy, IT-97-24-T, Ítélet (2003. július 31.), 438. par.

²⁸ Simić ügy, IT-95-9-T, Ítélet (2003. október 17.), Per-Johan Lindholm különvéleménye, 2. par.

²⁹ Simić ügy, IT-95-9-A, Fellebbviteli Ítélet (2006. november 28.), Wolfgang Schomburg bíró különvéleménye, 3. par.

³⁰ Ibid. 17-20. par.